

CHROMATIZMY ČERVENEJ FARBY V SLOVENČINE A ŠPANIELČINE

IDIOMS WITH RED COLOUR IN SLOVAK AND SPANISH

NINA MOCKOVÁ

Abstrakt

Príspevok skúma frazeologické jednotky, ktoré vo svojej štruktúre obsahujú červenú farbu, takzvané chromatizmy. Porovnáva slovenské chromatizmy s červenou farbou so španielskymi, a to z hľadiska ich štruktúry, sémantických konotácií i z hľadiska prekladu, nakoľko nie všetkým frazémam vo východnom jazyku zodpovedajú presné ekvivalenty v cieľovom jazyku. Cieľom príspevku je zistiť spoločné znaky a rozdiely medzi chromatizmami červenej farby v slovenčine a španielčine z pohľadu zadefinovaných kritérií.

Kľúčové slová: frazeologizmus, červená, farba, slovenčina, španielčina.

Abstract

This article is aimed on idioms with a chromatic element in their structure, specifically, the red colour. It compares and contrasts Slovak idioms with red colour with the Spanish ones regarding the aspect of their formal structure, semantic connotations and the aspect of translating them from, focusing on those with equivalents and those without equivalents. The aim of this article is to find out the common features and differences between the chromatic idioms of red colour in Slovak and Spanish according to the defined criteria.

Keywords: idiom, red, colour, Slovak, Spanish.

Úvod

Vnímanie tej istej reality sa môže líšiť v závislosti od jednotlivých kultúr, a tak isto sa odlišuje aj vnímanie farieb. Používanie farieb v pomenovaní určitých realít, predmetov, javov, a pod. závisí od každého jazyka, a preto ani farby nevyjadrujú, neznamenaajú, alebo nesymbolizujú vždy to isté. Je teda logické, že názvy s chromatickým komponentom nadobúdajú rozdielne významové konotácie v jednotlivých kultúrach a jazykoch (Spišiaková, 2016, s. 106). Platí to pre všetky ustálené pomenovania, neidiomatické aj idiomatické. My sa v našom príspevku budeme venovať len idiomatickým slovným spojeniam s chromatickým prvkom, konkrétne sme náš výber špecifikovali len na červenú farbu. V článku porovnáваме slovenské idiomatické (resp. frazeologické) výrazy so španielskymi.

Cieľom nášho príspevku je analyzovať tieto výrazy na komparatívnej úrovni, a to z nasledujúcich hľadísk: ako prvé si všimáme ich formálnu stránku, tj. aké typy konštrukcií sa najčastejšie vyskytujú v slovenskej a španielskej frazeológii v jednotkách s komponentom červenej farby. Ďalej ich skúmame zo sémantického hľadiska, kde si všimáme najčastejší význam týchto frazém v oboch jazykoch. Zistené najfrekvencovanejšie významy porovnáваме na medzijazykovej úrovni, a zároveň ich kontrastujeme s univerzálnymi konotáciami červenej farby. Ako posledné kritérium sme zvolili ekvivalenciu prekladu medzi slovenčinou a španielčinou, pričom sa zameriavame na také slovenské frazeologizmy, ktoré majú buď absolútne alebo aspoň relatívne ekvivalenty v španielčine.

V našom článku používame pojem „frazeológia v Španielsku“ radšej, než „španielska frazeológia“, pretože to znamená, že kvôli ucelenosti problematiky sa v našom príspevku limitujeme na chápanie frazeológie len španielskymi lingvistami, čiže nie hispanoamerickými, vzhľadom k tomu, že postoje a teórie jednotlivých lingvistických škôl (aj vrámci Hispánskej

Ameriky) sa môžu líšiť od tých európskych. Z rovnakého dôvodu zároveň narábame len s frazeologickými jednotkami panhispánskeho charakteru, čo znamená, že sa používajú rovnako v Španielsku ako na americkom kontinente, alebo sa používajú iba v európskom variante. Preto aj pod pojmom „španielčina“ rozumieme výlučne európsku lexiku, resp. takú slovnú zásobu, ktorá je spoločná pre oba varianty španielčiny – európsky aj americký, bez ohľadu na geografické odlišnosti. Slovné spojenie „španielska frazeológia“ teda v sebe zahŕňa len lexiku používanú v rámci Španielska, a zároveň v Hispánskej Amerike v tej istej forme.

Vývoj frazeológie

Ľudové múdrosti, najrôznejšie úslovia, prirôvnania, porekadlá, a pod. môžeme datovať už od staroveku; tradovali sa ústnym podaním, z generácie na generáciu a odzrkadľovali buď všeobecnú pravdu na základe skúsenosti, alebo obraznou formou pomenovávali (väčšinou) negatívne ľudské vlastnosti či aspekty. Spomeňme snáď najznámejšie literárne dielo tohto charakteru – *Ezopove bájky* (6. storočie p. n. l.). Mnohé z takýchto jazykových zvrátov nadobudli univerzálny charakter. To znamená, že rôzne jazykové a kultúrne komunity si osvojili rovnaké (resp. podobné) obrazné pomenovanie na označenie istého javu. Tak napríklad, o falošnom, ľstivom človeku možno v slovenčine povedať, že je *prefíkaný ako liška*, v španielčine *astuto como un zorro*, v angličtine (*as*) *sly as a fox*, v taliančine *furbo come una volpe*, vo francúzštine *rusé comme un renard*, v nemčine *falsch wie eine Katze/Schlange*. Všimnime si, že skoro vo všetkých jazykovo-kultúrnych komunitách si osvojili vlastnosti lišky k prirôvnaniu podobne sa správajúceho človeka. V nemčine si síce neosvojili prirôvnanie k liške, ale k mačke alebo hadovi. Podstatné však je, že vo všetkých jazykoch sa jedná o zviera spájané v ľudskom podvedomí s určitými negatívnymi konotáciami – faloš, prešibanosť, ľstivosť, pretváрка atď.

Počas histórie sa zvykli takéto výrazy zhromažďovať v písomnej forme, pretože sa považovali za čosi nevšedné, zaujímavé, špecifické, odlišné od bežného jazyka. Vznikali tak zbierky na úrovni slovníkov, ktoré datujeme približne od stredoveku. Hoci tieto diela poskytujú bohatý fond slovnej zásoby pre dnešné lingvistické bádanie, je nutné podotknúť, že ich charakter ešte nie je vedecký, nakoľko v tých časoch ešte neexistovala jazykoveda na takej úrovni ako ju poznáme dnes. Všetky takéto jazykové výrazy sa zvykli dlhé roky radiť do oblasti paremiológie, no až počas 20. storočia sa z paremiológie vyčlenila samostatná jazykovedná disciplína zvaná frazeológia. Základný rozdiel medzi paremiológiou a frazeológiou vymedzil slovenský jazykovedec J. Mlacek (1984) nasledovne: „*paremiológia zahŕňa všetky malé folklórne formy, nie len tie, ktoré sú aj predmetom štúdia frazeológie, (...) príslovia, porekadlá, ale aj aforizmy, hlavolamy, atď., pričom sféra paremiológie je širšia než sféra frazeológie*“ (1984, s. 57). Podobný názor zastáva aj M. Spišiaková (2003): „*paremiológia skúma všetky žánre ľudovej kultúry, ako sú príslovia, porekadlá, hádanky, prirôvnania, ktoré nazývame samostatnými folkloristickými žánrami a sú to skôr literárne žánre. Do frazeológie zaraďujeme aj frázy, modizmy, syntagmatické konštrukcie, čo sú gramatické konštrukcie*“ (preklad autorky) (Spišiaková, 2003, s. 67). Frazeológia ako vedná disciplína dostala vedeckú podobu prvýkrát až začiatkom 20. storočia, keď Ch. Bally, prezývaný aj ako „otec frazeológie“, začal používať termín *frazeológia* v takom význame, v akom ho poznáme aj v modernej jazykovede. Zároveň určil jadro a perifériu tejto disciplíny, pričom do jadra zaradil výrazy nevetného charakteru, ktoré boli dovtedy považované za, naopak, okrajové. Na druhej strane, Ch. Bally zaradil na perifériu frazeologických štúdií výrazy celovetného charakteru (prelínajúc sa so sférou paremiológie).

Aj napriek tomu, že môžeme dnes hovoriť o frazeológii ako o jazykovednej disciplíne s vlastným predmetom výskumu a vlastnou teóriou, lingvisti neustále nedospeli k jednoznačnému konsenzu, či je to samostatná jazyková disciplína, alebo subdisciplína, tak, ako tomu je stále napr. v anglosaskej lingvistike, ako súčasť lexikológie. My sa však prikláňame k názoru tých jazykovedcov, ktorí označujú súčasnú frazeológiu ako relatívne

samostatnú jazykovú disciplínu, keďže pre jej úzky súvis s inými disciplínami (predovšetkým s lexikológiou) ju nemožno úplne vyčleniť. To je tiež dôvod, prečo sa častokrát stretáme s definíciou nejakej jazykovej konštrukcie ako s frazeologickou jednotkou na jednej strane a ako s lexikologickou na druhej. V našom článku operujeme s termínmi frazeologická jednotka, frazeologizmus, frazéma, frazeologická konštrukcia ako so synonymami, nakoľko všetky sa považujú za adekvátne, keďže neexistuje žiaden úzus, ktorý by robil jeden termín nadradeným nad iným termínom.

Frazeológia v Španielsku

Prvé písomné zmienky o idiomatických výrazoch v španielčine pochádzajú z 15. storočia, pričom asi najznámejšia z nich je z roku 1549 od P. Vallésa, ktorý vo svojom diele *Libro de refranes copilado por el orden del abc en el qual se contienen quatro mil y trezientos refranes. El mas copioso que hasta hoy ha salido impresso*¹ zdokumentoval 4300 prísloví. Počas niekoľkých ďalších storočí sa postupne objavovali diela podobného charakteru, avšak stále s absenciou vedeckého prístupu.

Až v 50. rokoch minulého storočia lingvista J. Casares prvý raz vedecky zadefinoval predmet výskumu frazeológie, terminológiu a učinil aj prvú klasifikáciu frazeologických jednotiek. Vo svojom diele *Introducción a la lexicografía moderna* tak započal štúdium idiomatických výrazov z jazykovednej perspektívy. Z názvu diela je zrejmé, že J. Casares ešte chápe frazeológiu ako súčasť lexikológie, a teda ju nevyčleňuje ako samostatnú vednú disciplínu. Španielske idiomatické pluriverbálne konštrukcie klasifikoval podľa morfológického, syntaktického, sémantického a pragmatického hľadiska. J. Casares definoval štyri základné kategórie frazeologických jednotiek, ktoré nazval: *locuciones* (väzby), *frases proverbiales* (úslovía), *refranes* (príslovía) a *modismos* (frázy). Uvedené slovenské preklady v zátvorkách sú len orientačné, pretože v slovenčine (podľa slovenskej taxonómie frazém) neexistujú zhodné termíny, ktoré by ekvivalentne korešpondovali s tými španielskymi. J. Casares teda definuje *locuciones* ako stabilnú kombináciu dvoch alebo viacerých termínov, ktorá plní funkciu vetného člena a je významovo nerozložiteľná. (Martínez Montoro, 2002, s. 12). Pod pojmom *refrán* rozumie celú vetu, pozostávajúcu aspoň z dvoch ideí, ktorá priamym či nepriamym, tj. alegorickým spôsobom vyjadruje skúsenosť, poučenie, a pod. (Martínez Montoro, 2002, s. 31). *Frases proverbiales* chápe ako akýsi medzičlánok medzi *locuciones* a *refranes*. Základný rozdiel medzi *frase proverbial* a *locución* je ten, že *frase proverbial* je autonómna lexikálna jednotka, a teda v diskurze nevyžadujú ďalšie lexikálne lementy. Od *refranes* sa zase líšia tým, že pozostávajú len z jednej hlavnej idey. Napokon, pojmom *modismo* rozumie pluriverbálny výraz, ktorý však na rozdiel od *locuciones*, ktoré sú čisto idiomatické, obsahuje vo svojom význame aj takzvaný „citelný obraz“, a preto možno povedať, že majú doslovný význam. V španielskom jazyku ide predovšetkým o gramatický jav známy ako slovesné perifrázy a o nástroj na vyjadrenie určitých významových odchýlok vrámci diskurzu, keď sa jednoduché príslovky javia byť nedostačujúce. (Martínez Montoro, 2002, s. 43 – 44). Vedecké postulácie J. Casaresa slúžili ako báza pre mnohých ďalších lingvistov, ktorí ho nasledovali. Tí jeho teórie upravili, prehĺbili a rozšírili o nové poznatky, no možno povedať, že značná časť jeho princípov je platná aj v súčasnej frazeologickej teórii.

Nasledovné dekády priniesli predovšetkým štúdie ohľadom štatútu frazeológie vrámci lingvistiky, jej hraníc s inými jazykovednými disciplínami, vymedzenie predmetu štúdia a terminológie. Po tomto dočasnom miernom útlme vo frazeologickom bádani v Španielsku prichádza počas 90. rokov 20. storočia takzvaný „boom vo frazeológii“, ktorého hlavnými iniciátormi boli lingvistky G. Corpas Pastor a L. Ruiz Gurillo. Hoci sa ich tvrdenia dostali do popredia v rovnakom čase, každá z nich zastáva iný pohľad, hlavne pokiaľ ide o vymedzenie predmetu štúdia frazeológie. V tomto zmysle hovoríme o takzvanom užšom a širšom ponímaní

frazeológii. Užšie ponímanie frazeológie zastáva L. Ruiz Gurrillo, ktorá vo svojom diele *Aspectos de fraseología teórica española* (1997) považuje za centrum, resp. jadro frazeológie výrazy na úrovni slova alebo syntagmy – čiže *locuciones* a *colocaciones* (kolokácie) a na okraj, resp. perifériu radí výrazy vetného charakteru (jednoduché vety alebo súvetia). Naproti tomu G. Corpas Pastor v diele *Manual de fraseología española* (1996) hovorí o takzvanom širšom chápaní predmetu frazeológie, podľa ktorého tvoria jadro výskumu aj konštrukcie majúci celovetný charakter. V praktickej časti nášho výskumu sa budeme opierať o typológiu podľa G. Corpas Pastor, ktorá delí frazeologické jednotky do troch skupín: *colocaciones* (kolokácie), *locuciones* (väzby) a *enunciados fraseológicos* (frazeologické výpovede).

Kolokáciami rozumie slovné spojenia s určitými kombinatorickými reštrikciami, teda nie sú to voľné kombinácie slov. Napríklad možno *vytočiť číslo* (telefónne), ale sloveso *vytočiť* nie je možné nahradiť iným slovesom, hoci s rovnakým či podobným významom – napr. **zatočiť*, **roztočiť*, alebo **vykrútiť*, **zakrútiť* a pod. Väzby môžu mať charakter akéhokoľvek slovného druhu, čo znamená, že sú to také spojenia, ktoré vo vete fungujú ako slovný druh, a teda im zodpovedajú aj nefrazeologické ekvivalenty. Takéto väzby pripúšťajú len veľmi omedzené alternácie či modifikácie, resp. sú nemenné. Napríklad, pejoratívne možno povedať, že niekto zomrel, keď *otrčil kopytá*. V tomto prípade ide o slovesnú väzbu, ktorá nepripúšťa žiadne variácie v morfolologickej, syntaktickej i sémantickej rovine. Obmeny typu **vystrčil kopytá*, **otrčil kopyto*, **otrčil všetky kopytá* a pod. by tak boli nesprávne. Na rozdiel od spomínaných dvoch skupín, frazeologické výpovede fungujú ako samostatné výpovede. Patria sem stereotypné rečové formalky sociálnej interakcie, ale aj všetky ostatné textovo autonómne výpovede, takzvané parémie (*paremias*). Do tejto skupiny môžeme pod strešný termín parémii zaradiť príslovia, porekadlá, úslovia, aforizmy, sentencie, atď., ktoré, ako hovorí G. Corpas Pastor, sú navzájom synonymnými termínmi (Corpas Pastor, 1996, s. 150) – napr. *Pes, ktorý šteká, nehryzie*, a pod. Taxonómiu podľa G. Corpas Pastor sme zvolili z hľadiska prehľadnosti pri klasifikovaní výrazov z nášho korpusu, nakoľko je veľmi podobná taxonómii slovenských frazém podľa J. Mlaceka.

Frazeológia na Slovensku

Čo sa týka slovenskej frazeologickej teórie, treba ju chápať v širšom uhle pohľadu, nakoľko Slovensko bolo niekoľko rokov súčasťou Československa, a zároveň tzv. ostzóny, odkiaľ prúdili frazeologické teoretické štúdie, ktoré ovplyvňovali aj československých lingvistov. Aj vďaka vplyvu a podnetom ruskej školy dnes môžeme povedať, že slovenská paremiológia je pomerne bohato spracovaná, hoci nedisponuje až toľkými encyklopedickými publikáciami ako španielska. Najznámejším a najpoužívanejším lexikografickým zdrojom je *Malý frazeologický slovník* od E. Smieškovej z roku 1989. Okrem toho však existujú pomerne obsiahle frazeologické slovníky na komparatívnej báze; napr. rusko-slovenský, anglicko-slovenský, nemecko-slovenský, španielsko-slovenský a pod.

Lingvistické počiatky slovenskej frazeologickej teórie je teda treba hľadať v bývalej sovietskej škole. Po tom, čo Ch. Bally a J. Casares položili vedecké základy tejto disciplíny (viď. vyššie), v 60. rokoch minulého storočia členovia sovietskej lingvistickej školy, spomedzi ktorých bol V. Vladimirovič Vinogradov najvýznamnejším predstaviteľom, nadviazali na Ballyho a Casaresove myšlienky a rozšírili ich o vlastné teórie. Centrum ich vedeckého bádania boli predovšetkým vlastnosti frazeologických jednotiek vo všetkých jazykových rovinách, teda na úrovni fonetickej, morfematickej, syntagmatickej a lexematickej. Zameriavali sa nie len na jednotlivé vlastnosti frazém, ale aj na ich fungovanie v kontexte, na základe čoho analyzovali ich morfológické, syntaktické, sémantické a štylistické črty. Okrem toho sa zaoberali aj problematikou vymedzenia hraníc frazeológie a vzájomnými vzťahmi medzi frazeológiou a ostatnými jazykovednými disciplínami, predovšetkým medzi lexikológiou a syntaxou (Ruiz Gurillo, 1997, s. 19).

Slovenskí lingvisti teda definujú frazeológiu najčastejšie ako „*špecifickú jazykovednú disciplínu, relatívne autonómnou časť lexikológie, ktorej predmetom štúdia sú lexikalizované slovné spojenia, predovšetkým s metaforickým významom*“ (Mlacek, 1984; In: Kvetko, 1999, s. 11); alebo ako „*disciplínu situovanú na spoločnej osi viacerých jazykových disciplín: lexikológie, syntaxe, morfológie, štylistiky, etymológie a fonetiky*“ (Škultéty, 1989; In: Kvetko, 1999, s. 11). Prívrženci bývalej sovietskej lingvistickej školy, a teda aj slovenskí jazykovedci, sa tak najčastejšie prikláňajú k definícii, že frazeológia je jazykovedná disciplína, ktorá má najviac spoločného s lexikológiou, avšak nie je jej súčasťou. Pokiaľ ide o štatút frazeológie vrámcí ostatných lingvistických disciplín, zastávajú ideu jej autonómnosti, hoci nie je možné vyňať ju úplne. Slovenskí frazeológovia vymedzujú predmet skúmania na: minimálne frazeologické jednotky, pozostávajúce z dvoch lexém (*po meči*); jednotky so syntagmatickou štruktúrou, reprezentujúce všetky slovné druhy (*strelit' capa*); a jednotky s vetnou štruktúrou, ktoré majú podobu jednoduchej vety alebo súvetia (*Aká matka, taká Katka*) (Mlacek, 1984, s. 56).

Uvádzame práve túto taxonómiu slovenských frazeologických jednotiek, pretože (ako sme už spomenuli v predchádzajúcej kapitole), je porovnateľná s taxonómiou G. Corpas Pastor, čo nám umožňuje presnejšie porovnať chromaticizmy červenej farby dvoch odlišných jazykových systémov – slovenského a španielskeho jazyka, ktoré si nasledne priblížime v ďalšej kapitole.

Charakteristika korpusu

Jadro nášho korpusu, ktorý sme podrobili bližšiemu skúmaniu, tvoria frazeologické jednotky, ktoré vo svojej štruktúre obsahujú chromatický prvok, konkrétne červenú farbu, čiže takzvané chromaticizmy. Červenú farbu sme vybrali preto, že ide o farbu, ku ktorej sa viaže pomerne veľké množstvo univerzálnych konotácií, s ktorými (resp. s mnohými z nich) sa stretávame aj v každodennom živote, pričom si častokrát možno ani neuvedomujeme spojenie medzi danou mimojazykovou realitou vyjadrenou práve prostredníctvom červenej farby. Kvapil uvádza červenú do kontextu znakového systému, v ktorom vystupuje ako symbol, signál, alebo symptóm (2012, s. 337 – 338). Nemecká psychologička E. Heller uskutočnila rozsiahly výskum, v ktorom zisťovala, aké asociácie majú pre ľudí rôzne farby. Vo svojom diele *La psicología del color. Cómo actúan los colores sobre los sentimientos y la razón* (2004) sa pri červenej farbe stretne s nasledovnými najčastejšie sa opakujúcimi konotáciami: láska, vášeň, nenávisť, komunizmus, život, radosť, vznešenosť, agresivita, vojna, zákaz, nebezpečenstvo, a pod. (Heller, 2004, s. 10). Na základe vysokej frekvencie symbolov červenej farby by sme mohli predpokladať, že rovnako aj vo frazeológii (slovenskej i španielskej) bude vykazovať vysoký počet výrazov.

Ako sme uviedli už v úvode nášho príspevku, náš korpus tvoria iba frazémy panhispánskeho charakteru, tj. bez geografických odlišností medzi európskym a americkým variantom i vrámcí nich. Ďalším kritériom selekcie bola aktuálnosť frazém. To znamená, že musia figurovať v súčasných lexikografických zdrojoch. Napokon, ako posledné kritérium nám slúžila definícia frazémy podľa E. Smieškovej (1973), podľa ktorej je frazémou: „*ustálené slovné spojenia min. 2 slov so syntagmatickou alebo vetnou štruktúrou, ktoré si v reči zachovávajú nezmenenú (alebo len obmedzene meniteľnú) podobu, používateľ s nimi narába ako s hotovými jazykovými jednotkami s ustáleným významom, ktorý nezodpovedá doslovnému súhrnu významov jednotlivých slov*“. Daná definícia sa zároveň zhoduje s obdobnými definíciami, podľa ktorých klasifikujú a charakterizujú frazeologické jednotky G. Corpas Pastor, J. Mlacek a iní.

Slovenské aj španielske frazeologické jednotky sme excerpovali z dvoch monolingválnych slovníkov a jedného frazeologického a zo slovníka *Španielsko-slovenský a slovensko-španielsky frazeologický slovník* (Trup, Bakytová, 2017). V prípade slovenčiny išlo o monolingválne slovníky: *Slovník súčasného slovenského jazyka* (2006) a *Slovník slovenského jazyka* (2003) a frazeologický: *Malý frazeologický slovník* (1989). Čo sa týka španielčiny,

čerpali sme z *Diccionario de la Real Academia Española* (2014), *Diccionario de uso de María Moliner* (2007) a z *Diccionario fraseológico del español actual* (2004).

Analýza korpusu

Po dodržaní uvedených kritérií pri excerpovaní sa teda do nášho korpusu dostalo 39 slovenských frazeologizmov a 20 španielskych frazeologizmov. Hoci v slovníkoch nefigurovalo toľko jednotiek, tj. nefigurovali pod samostatnými heslami, veľa z nich malo niekoľko synonym registrovaných pod tým istým heslom. Nakoľko nás však zaujímala komparácia a kontrast vybraného typu frazém dvoch rozdielnych jazykových systémov, považovali sme aj synonymá jednej frazémy za ďalšie samostatné výrazy, aby sme mohli porovnať predovšetkým lexikálne prvky daných výrazov. To bol napr. prípad frazeologizmov vyjadrujúcich výzor človeka, ako v slovenčine tak i v španielčine.

Formálna štruktúra

Z formálneho hľadiska dominuje v oboch jazykoch štruktúra prídavné meno + podstatné meno (Adj + S), resp. v španielčine podstatné meno + prídavné meno (S + Adj). Ďalšou frekventovanou štruktúrou je prirovnanie. Ako sme spomenuli vyššie, vo všetkých prípadoch ide o prirovnania, ktoré vyjadrujú výzor človeka pomocou prirovnania k predmetu či realite spájanej s červenou farbou. V slovenčine je to štruktúra: červený + ako + *comparatum*. Časť *comparatum* je vyjadrená niekoľkými synonymami (niektoré fungujú ako synonymá vrámci jednej frazémy s užším významom, napr. „farba tváre“, iné ako synonymá vrámci celej frazémy so širším významom, teda „výzor človeka“). Slovenské lexikografické zdroje špecifikujú, aké fenomény možno pomocou červenej prirovnať k jednotlivým realitám: človek môže byť *červený ako paprika/paradajka/rak/moriak* od hanby alebo hnevu a toto prirovnanie sa vzťahuje len na tvár. Môže mať vlasy *červené ako oheň/plameň* a *červený* nos od zimy *ako repa/cvikla*. Prípadne môže byť *červený ako krv*. Pri tomto jedinom prirovnaní sme sa nestretli so žiadnou bližšou špecifikáciou významu, ba dokonca je sémantické pole tejto frazémy rozšírené okrem človeka aj na veci. Vo všetkých uvedených frazémach ide zväčša o negatívne konotácie ľudského zjavu s významom „veľmi červený“, okrem prirovnaní s *comparatiom oheň/plameň* a *krv*, ktoré majú neutrálny náboj. Okrem toho však možno výzor človeka vyjadriť aj výrazmi *červený ako jahoda/malina/ruža/pivónia*. Toto prirovnanie má sémantické pole zúžené na *comparandum* „tvár“. ide o synonymné lexémy, pričom všetky majú pozitívnu konotáciu s významom „pekné červený“, vyplývajúcim z asociácií, aké sa viažu k daným fenoménom, teda niečo (kvet/sladké ovocie) pekné, voňavé, a pod. a podľa toho ich nájdeme primárne v kontextoch odvolávajúcich sa na peknú tvár mladého dievčaťa či mládenca. Tieto typy prirovnaní sa v slovenčine viažu najčastejšie so slovesami „byť“ a „mať“.

Formálna stránka prirovnaní v španielskom jazyku je o čosi komplexnejšia: zatiaľ čo v slovenčine sa prirovnáva pomocou jedného výrazu – „ako“, v španielčine existujú dva porovnávacie výrazy: „como“ (ako) a „más (...) que“ (viac než). Máme tak množinu prirovnaní viažucich sa len s jedným alebo len s druhým výrazom: *rojo como la acerola/la amapola/el guindo*, ale *más rojo que el fuego/el sol/la lumbre/un pimiento*. *Comparatio tomate* a *grana* možno použiť v oboch konštrukciách. V španielskych lexikografických zdrojoch sme však nenašli užšiu sémantickú špecifikáciu daných frazeologických prirovnaní. Podľa významov jednotlivých lexém *comparatia* však možno predpokladať, že lexémy *acerola* (exotické ovocie *acerola*), *guindo* (višňa), *amapola* (vlčí mak) majú pozitívne konotácie – opäť vidíme obraz ovocia, kvetu, zatiaľ čo pri lexémach *tomate* (paradajka), *pimiento* (paprika), *fuego* (oheň), *lumbre* (plameň, žiara) možno predpokladať negatívne konotácie, čiže analogicky ako v slovenských prirovnaniach. Všimnime si zároveň, že uvedené *comparatia* v španielčine sa viažu niekedy s určitým, inokedy s neurčitým členom. Neexistuje žiadne gramatické pravidlo, ktoré by toto použitie vysvetľovalo, no odzrkadľuje to kľúčové vlastnosti frazeologických jednotiek; čiže ustálenosť formy a významu, nemennosť pri používaní v reči, používateľ s nimi

narába ako s vopred hotovými jednotkami a pripúšťajú len veľmi malé (ak vôbec) modifikácie, atď, ktoré sme si uviedli na začiatku článku. To je napr. prípad lexémy *grana*, ktorá sa v konštrukcii *rojo como la grana* viaže s určitým členom, no v konštrukcii *más rojo que una grana* s neurčitým. Slovesá, s akými sa v španielčine dané prirovnania spájajú, sú slovesá „ser“, „estar“ (slovenské „byť“, „quedarse“, „ponerse“ („ostať“, „stať sa“ červeným), prípadne „tener“ („mať“). Počas nášho výskumu sme sa stretli v španielčine aj s výrazom *más rojo que Lenin?* – doslova „červenší než Lenin“, avšak táto jednotka nefigurovala v žiadnom s konzultovaných lexikografických zdrojov, preto o nej uvažujeme iba z hľadiska štatistiky. Na rozdiel od predošlých prirovnaní, nepomenúva výzor človeka ale niekoho s výraznými sympatiami s komunistickou ideológiou.

Sémantická rovina

Pri analýze významu sa stretávame s pojmom „sémantické pole“ a „lexikálne pole“, čiže množina slov, resp. slovných spojení, ktoré majú spoločné významové črty. Niektorí autori, ako napr. B. Gómez-Pablos rozlišujú medzi týmito dvomi termínmi: „sémantickým poľom sa rozumie množina slov tej istej gramatickej kategórie s aspoň jedným spoločným sémantickým znakom (...) a lexikálnym poľom množina slov rôznych kategórií, ktoré významovo súvisia s tou istou témou“ (preklad autorky) (Gómez-Pablos, 2016, s. 118 – 119). Mnohí lingvisti však používajú oba termíny bez rozdielu. My sme v našom korpuse identifikovali tieto sémantické/lexikálne polia: komunizmus, farba ľudskej pleti, výstraha/nebezpečenstvo, dôležitosť. Pri frazeologizmoch, ktorých význam sa vyskytoval len raz už nemožno hovoriť o sémantických poliach, ale analyzovali sme ich ako samostatné jednotky.

Z hľadiska významu skúmaných frazeologických jednotiek sme zaznamenali až 12, v ktorých červená farba symbolizuje komunistický režim. Z nich 6 pomenúva osoby, buď jednotlivcov alebo skupiny: *červený komisár*, *červená garda*, *červené vojsko*, *červené odbory*, *Červená armáda*, *červené brigády*. Ďalších 5 označuje fenomény rôznorodého charakteru: *červená totalita*, *červený teror*, *červená nomenklatúra*, *červená knižka*, *červené noviny*. V oboch podskupinách došlo k sémantickému posunu prídavného mena „červený“ ako ekvivalent „komunistický“, zatiaľ čo podstatné mená v týchto pomenovaniach si ponechali originálny, nezmenený význam. Teda napr. *červený komisár* je komunistický komisár; *červená nomenklatúra* je názvoslovie (napr. názvov miest či ulíc) podľa komunistických osobností, a pod. Osobitne zaujímavá je fráza *červený kútik*, v ktorej došlo nielen k sémantickému posunu slova „červený“, ale zároveň aj slova „kútik“. Keby sme porovnávali mieru priehľadnosti uvedených fráz, posledná by mala vyšší stupeň nepriehľadnosti než predchádzajúce, keďže došlo k metaforizácii významu obidvoch jej komponentov. Pôvod tohto výrazu pochádza zo staroslovanského spojenia *červený kút* (zo staroslovanského *červený – krásny*) a znamenal tzv. „svätý kút“, čo bolo u východných Slovanov najvýznamnejšie miesto v dome, v ktorom boli umiestnené ikony. Počas komunizmu tieto pôvodné červené kúty vyšli z módy, no začali vznikať tzv. *červené kútiky*, čiže „sovietske modlitebne“, ktoré vznikali v práci a boli zdobené portrétmi zakladateľov (generálny sekretár v samostatnom ráme uprostred) a naokolo marxistická literatúra a materiály zo zjazdov a zasadaní. A práve táto podoba prenikla aj do slovenskej frazeológie v podobe *červený kútik* ako „*kultúrno-výchovné zariadenie Revolučného odborového hnutia v bývalej Československej socialistickej republike*“ (SSSJ, 2006).

V španielčine sme sa okrem jednej už spomenutej frázy (neoficiálnej) nestretli so žiadnymi, ktoré by symbolizovali komunistický režim, čo možno vysvetliť odlišným historicko-politickým vývojom Slovenska a Španielska.

Z hľadiska univerzálnych konotácií červenej farby a ich odraze v slovenskej a španielskej frazeológii môžeme konštatovať, že najčastejšie sa zhodovala práve spomínaná konotácia s komunizmom, hoci len v slovenčine. Druhou najčastejšou zhodou s univerzálnymi konotáciami boli frázy znamenajúce hnev, rozhorčenie, a pod., ktorých sme v slovenčine

našli 4 (vrátane synonymných variácií jednej frazémy): *červený ako rak/moriak/paprika/paradajka* a v španielčine 7: *al rojo vivo, poner rojo a alguien, rojo como el tomate, más rojo que el fuego/una lumbre/un pimienta/un tomate*. Menej početnými boli konotácie výstrahy, zákazu, nebezpečenstva: v slovenčine 2 frazémy: *červená kniha, červené čísla* a v španielčine 3 frazémy: *červené čísla, alerta roja a teléfono rojo*. Univerzálnu konotáciu dôležitosti interpretovanú aj do podoby vznešenosti nájdeme v slovenčine v 2 frazémach: *niečo sa tiahne (niečím) ako červená niť* a *červený koberec* a v španielčine len 1 frazémou: *alfombra roja?*

Nasledovnú skupinu tvoria také frazeologické jednotky, ktoré sme nekomparovali súčasne, pretože v jednom z jazykov daná konotácia absentovala. Tak napr. v slovenčine existuje výraz *červený kohút* na označenie ohňa, požiaru. Má aj samostatné formy so zúženým sémantickým poľom, ktoré rovnako možno nájsť pod samostatnými heslami aj v niektorých z konzultovaných lexikografických zdrojov: *červený kohút na streche*, čiže „požiar“ na streche a *červený kohút zakikrikal*, čiže „horelo“. Ide o metaforizáciu všetkých komponentov danej frazeologickej jednotky, prameniacu s vonkajšou podobou kohúta (tvar chvosta, prípadne farba) s tvarom a farbou plameňov. V španielskej frazeológii sme sa nestretli s obdobnými výrazmi na vyjadrenie danej mimojazykovej reality. Rovnako sme sa stretli tiež len v slovenčine s obrazným pomenovaním *červený majster*, teda „kat“. Predpokladáme, že tento názov sa ustálil podľa typickej červenej kukly, akú nájdeme v dobových opisoch či vyobrazeniach katov z obdobia Rakúsko-Uhorska a vzniklo ako obrazné pomenovanie, tzv. eufemizmus, pre negatívnu realitu – katov. V španielčine sa obdobné pomenovanie opäť nevyskytuje. Obzvlášť zaujímavý je výraz *kývať/mávať pred niekým červeným súknom*, ktorým v slovenčine vyjadrujeme, že niekoho niečím dráždime, provokujeme. Je prekvapujúce, že sa nevyskytuje frazeologizmus s rovnakou motiváciou v španielskej frazeológii na vyjadrenie konotácie dráždenia, provokácie, hoci v španielskej kultúre je tradícia *corridy* zakorenená takmer od nepamäti a navyše tvorí stále živú súčasť kultúrnej črty Španielov. V slovenčine nie je pôvod tejto frazémy celkom zrejмый, no možno u nej predpokladať rovnaký motivačný základ.

Prekladové ekvivalenty

Napokon, z hľadiska ekvivalencie prekladu nachádzame len málo výrazov, ktoré je skutočne možné porovnať. Absolútnymi ekvivalentmi sú *červené čísla*, teda doslova *números rojos*. Obe frazeologické jednotky sa zhodujú aj formálne aj významovo, ide teda o absolútne ekvivalenty symetrické. Slovenského používateľa španielskeho jazyka by mohol pomýliť výraz *červená kniha* a *libro rojo*. Zatiaľ čo v slovenčine znamená knihu, v ktorej sú spísané ohrozené druhy rastlín a živočíchov na Zemi, v španielčine ide o diplomatický dokument vydávaný vládou pri určitých príležitostiach. Ide teda o zhodu formy, avšak význam je iný. Naopak je to v spojení *červená knižnica*, ku ktorej neexistuje ekvivalent obsahujúci ako chromatický prvok červenú, ale ružovú, a význam „literatúra“ nie je vyjadrený slovom „knižnica“ ale „novela“ (román) – *novela rosa*, čiže ide o zhodu vo význame, hoci formy sú odlišné. Takéto ekvivalenty nazývame absolútne symetricko-asymetrické. Rovnaký typ je aj slovenská frazéma *červený trpaslík*, teda „*hviezda, ktorá je oveľa slabšia ako Slnko, ale oveľa väčšia než hociktorá iná planéta*“ (SSSJ, 2006), ku ktorej existuje španielsky ekvivalent *estrella enana* (teda doslovne „trpasličia hviezda“). Podľa typológie prekladových ekvivalentov podľa E. Sekaninovej by tak išlo o relatívny ekvivalent opisný, čiže slovenský frazeologizmus je v španielčine preložený opisom danej reality (Sekaninová, 1993). Slovenské lexikografické zdroje definujú jednotky *červená vlna* a *červený koberec*, na druhej strane, v španielskych slovníkoch nefigurujú. Aj v tomto prípade sme ich však zo štatistického hľadiska zaradili do nášho výskumu (hoci ako neoficiálne): sú to doslovné ekvivalenty, teda *ola roja?* a *alfombra roja?*, ktoré možno považovať za kalky, čiže doslovné preklady slov alebo konštrukcií bez priamej etymologickej spojitosti medzi termínom z cudzieho jazyka a jazykom, ktorý ho preberá (Spišiaková, 2016, s. 60).

Čo sa týka ekvivalencie prekladu komparatívnych konštrukcií, absolútnymi ekvivalentmi sú podstatné mená *paradajka*, *paprika* – *tomate*, *pimiento* na vyjadrenie hnevu či hanby a *oheň*, *plameň* – *fuego*, *lumbre* na vyjadrenie farby tváre v akomkoľvek širšom negatívnom význame. Pri pomenovaní niekoho s pekne červenou tvárou využívajú oba jazykové systémy fenomény kvetov či ovocia, ktoré evokujú niečo príjemné, pekné, sladké či voňavé.

Záver

Cieľom príspevku bolo porovnať slovenské a španielske frazeologické jednotky s prvkom červenej farby vo svojej štruktúre. Za týmto účelom sme dané idiómy analyzovali z formálneho a sémantického hľadiska a z hľadiska ekvivalencie prekladu.

Čo sa týka formálnej stránky skúmaných frazeologizmov, v obidvoch jazykových systémoch dominuje spojenie prídavného a podstatného mena, čiže syntaktická konštrukcia Adj + S v slovenčine a S + Adj v španielčine, pričom v slovenskom jazyku má takúto štruktúru až 22 z 39 frazém a v španielčine 7 z 20. Druhou najfrekvencovanejšou syntaktickou skladbou bolo prirovnanie, teda *comparandum* + spojovací výraz + *comparatio*, kde časť *comparatio* obsahuje niekoľko synonymných lexém pre vyjadrenie toho istého významu (napr. *červený ako ruža/jahoda/malina/pivónia* na označenie pekne červenej tváre zväčša mladého človeka). Uvedená syntaktická štruktúra je o čosi komplexnejšia v španielskom jazyku, kde je rozšírená o porovnávací výraz založený na stupňovaní danej kvality porovnáwanej reality, čiže: *más rojo que*. V španielčine je okrem toho aj o niečo zložitejšie používanie člena pred výrazom, ku ktorému prirovnávame, ktorý sa viaže buď iba s určitým alebo len s neurčitým členom, ako napr. *más rojo que el fuego*, *más rojo que un pimiento*. No na druhej strane sa niektoré výrazy spájajú aj s určitým aj s neurčitým členom a ich použitie je vopred dané tým, v ktorej z porovnávacích konštrukcií sa vyskytuje: napr. *rojo como el tomate*, ale *más rojo que un tomate*.

Po významovej stránke môžeme konštatovať, že červená farba sa v slovenskej frazeológii uplatňuje najčastejšie vo frazeologizmoch, ktoré konotujú s komunizmom, teda červená symbolizuje komunistický režim. Z nášho korpusu išlo až o 12 takýchto výrazov, pričom všetky mali štruktúru Adj + S. Zároveň išlo o sémantické pole s najvyšším počtom frazém. V španielčine sme sa v našom výskume stretli iba s jednou frazémou symbolizujúca komunizmus, avšak, ako sme aj v článku vysvetlili, nefigurovala v žiadnom z lexikografických zdrojov, ktoré sme konzultovali, a preto s ňou treba narábať zatiaľ ako s neoficiálnou, no nemožno ju opomenúť úplne, keďže jej výskyt (internetový) dokazuje jej existenciu v dnešnom jazyku. Veľké množstvo frazeologických jednotiek pomocou červenej farby nachádzame v obidvoch jazykoch v prirovnaniach, pričom ich konotácie môžu byť buď negatívne alebo pozitívne. Pri tých negatívnych ide najčastejšie o vyjadrenie farby tváre človeka červeného od hnevu alebo hanby. V oboch jazykoch sa pre tento význam uplatňujú podstatné mená: *paradajka* (*tomate*), *paprika* (*pimiento*), *oheň* (*fuego*), *plameň* (*lumbre*). Pri vyjadrení pozitívnej konotácie – pekne červená tvár mladého človeka – využívajú oba jazyky podstatné mená označujúce ovocie: *malina*, *jahoda*, *guindo*, *acerola*, *grana* alebo kvety: *pivónia*, *ruža*, *amapola*. Motivácia týchto prirovnaní sa teda zhoduje v slovenčine aj v španielčine. Je zaujímavým zistením fakt, že v slovenčine sa vyskytuje frazeologické spojenie *kývať/mávať pred niekým červeným súknom* s významom dráždiť niekoho ničím, ktoré evokuje jasný obraz podobný dráždeniu býkov *corridy* červeným súknom, no v španielčine sa nevyskytuje žiaden frazeologizmus s touto motiváciou a týmto významom. V španielčine sa kusu červenej alebo ružovej látky, ktorou sa provokujú býky na *corride* hovorí *capote*, ale v žiadnom z konzultovaných lexikografických zdrojov sme sa nestretli s výrazom, v ktorom by slovo *capote* malo význam provokácie, čím sa zároveň otvára priestor pre ďalší výskum v tejto oblasti.

Napokon, čo sa týka hľadiska ekvivalencie prekladu slovenských a španielskych frazém, stretli sme sa len s jedným absolútnym symetrickým ekvivalentom: *červené čísla* – *números*

rojos. Ďalšími absolútnymi ekvivalentami boli frazeologizmy *červená knižnica – novela rosa*, kde išlo o rovnakú motiváciu ale inú formu a relatívnym opisným ekvivalentom bol výraz *červený trpaslík – estrella enana*. Z hľadiska prekladu je rovnako zaujímavý aj výraz *červená kniha – libro rojo*, kde sú rovnakou formou vyjadrené odlišné významy. Tento typ frazém by sme teda mohli zaradiť do kategórie tzv. „falošných priateľov“, čiže slov a slovných spojení, ktoré majú rovnakú formu vo východnom i v cieľovom jazyku, a preto ich používatelia cudzieho jazyka častokrát prekladajú významom z východzieho jazyka, avšak nesprávne.

Literatúra

CORPAS PASTOR, G. 1996. *Manual de fraseología teórica española*. Valencia : Gredos, 1996. 337 pp.

Diccionario de uso del español María Moliner (3^a edición). 2007. Madrid: Gredos, 2007.

GÓMEZ PABLOS, B. 2016. *Lexicología española actual*. Nümbrecht : Kirsch-Verlag. 149 pp.

JAROŠOVÁ, A., ed.; BUZÁSSYOVÁ, K., ed. 2006. *Slovník súčasného slovenského jazyka*. Zväzok A – G. Bratislava : Veda, 2006. 1134 s.

KVAPIL, R. 2012. Farba v komunikačnom procese. In: *Forlang. Cudzie jazyky v akademickom prostredí*. Zborník vedeckých príspevkov pri príležitosti 60. výročia založenia Technickej univerzity v Košiciach a Katedry jazykov. Košice: Technická univerzita v Košiciach.

MARTÍNEZ MONTORO, J. La fraseología en J. Casares. In: *Estudios de Lingüística*. Universidad de Alicante, N. 16, 2002. pp. 106.

MLACEK, J. 1984. *Slovenská frazeológia* (2. vydanie). Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 159 s.

REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. 2014. *Diccionario de la lengua española*. [online]. 23.ª ed. Madrid: Espasa Calpe, S. A., 2014. Dostupné na: <<http://www.rae.es>>

KAČALA, J., PISÁRČIKOVÁ, M., POVAŽAJ, M. 2003. *Slovník slovenského jazyka*. 4. dopl. a upr. vyd. Bratislava: Veda. 985 s.

RUIZ GURILLO, L. 1997. *Aspectos de fraseología teórica española*. Valencia: Universitat de Valencia, pp. 140.

SECO, M., ANDRÉS, O., RAMOS, G. 2004. *Diccionario fraseológico documentado del español actual. Locuciones y modismos españoles*. Madrid: Aguilar. 1088 pp.

SEKANINOVÁ, E. 1993. *Dvojazyčná lexikológia v teórii a praxi*. Bratislava: Veda. 256 s.

SMIEŠKOVÁ, E. 1989. *Malý frazeologický slovník*. Bratislava: SPN. 270 s.

SPIŠIAKOVÁ, M. 2003. Fraseología en México. In: *Philologia*, N. 16. Bratislava: Univerzita Komenského, s. 67 – 73.

SPIŠIAKOVÁ, M. 2016. El análisis contrastivo del uso, significado y connotaciones de los colores en la lengua eslovaca y española = The contrastive analysis of the use, meaning and connotations of the colors in the Slovak and Spanish language. In: *Xlinguae*, Vol. 9, N. 3, pp. 104 – 128. SCOPUS

SPIŠIAKOVÁ, M. 2016. *El español actual. La unidad y la variedad*. Nümbrecht: Kirsch-Verlag. 221 pp.

TRUP, L., BAKYTOVÁ, J. 2017. *Španielsko-slovenský a slovensko-španielsky frazeologický slovník*. Bratislava: Mikula. 832 s.

Tento príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA č. 1/0107/18 Chromatizmus a jeho konotácie v kontexte slovanských a románskych jazykov.

Kontakt:

Mgr. Nina Mocková, PhD.

Ekonomická univerzita v Bratislave

Fakulta aplikovaných jazykov

Katedra románskych a slovanských jazykov

Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava

Slovenská republika

Email: nina.mockova@euba.sk